

УДК 821.133.1'06-3Ле_Клезіо.09:141.323
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/87-2-42>

Сергій НАНАЙ,

orcid.org/0009-0002-7124-5980

аспірант кафедри романо-германської філології
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(Харків, Україна) nanai@karazin.ua

ДИСКУРС ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМУ У ТВОРЧОСТІ Ж.-М. Г. ЛЕ КЛЕЗІО

У статті досліджено присутність екзистенціалістського дискурсу в літературних творах Жана-Марі Гюстава Ле Клезіо, у його ідеях та ідіостилі в порівнянні з екзистенціалістською традицією, представленою такими письменниками, як Жан-Поль Сартр, Альбер Камю та Сімона де Бовуар. Незважаючи на те що Ле Клезіо загалом не відносять до екзистенціалістської літератури або філософії, протягом усієї його творчості простежується інтерес до важливих екзистенційних питань: відчуження, свободи, етичної відповідальності, пошуку сенсу тощо.

З огляду на проблеми сьогодення констатується актуальність дослідження екзистенціалізму загалом і творчості Ле Клезіо зокрема. Аналіз існуючих досліджень творчості письменника (українських і зарубіжних) дозволяє стверджувати про доцільність проведеної літературознавчої розвідки.

В основній частині статті надається загальний огляд філософського та літературного екзистенціалізму, історії його виникнення, а також його основних ідей і принципів. Далі в статті проводяться паралелі між Ле Клезіо та канонічними посталями класичного екзистенціалізму, як-от Сартром з його політично ангажованою літературою або Камю з його образом абсурдного героя, висвітлюючи відмінності між ними та Ле Клезіо, для якого важливіша етика, заснована на емпатії, чуттєве сприйняття, відкритість до культурної інакшості. Тон, притаманний творчості Ле Клезіо, особливо починаючи з 1980-х рр., скоріше ліричний і майже містичний, що контрастує з більшою мірою філософським або алегоричним стилем оповідання його попередників з екзистенціалістської течії. Водночас у статті відзначається спільність між критикою «серйозної людини» де Бовуар і зображенням західної цивілізації у творах Ле Клезіо. Проведений аналіз дозволяє говорити про Ле Клезіо не як про неухильного послідовника екзистенціалізму, а як про письменника, що висвітлює екзистенційні проблеми крізь іншу етичну й естетичну парадигму, в основі якої лежить постколоніальна і екологічна свідомість. Як висновок, у статті підкреслюється цінність творів Ле Клезіо для екзистенціалістської літератури, які тематично збагачують спадщину її класичних постатей.

Ключові слова: сучасна французька література, Ле Клезіо, дискурс екзистенціалізму, абсурдизм, свобода, ідентичність, автентичність.

Serhii NANAI,

orcid.org/0009-0002-7124-5980

PhD student at the Department of Romano-Germanic Philology
V.N. Karazin Kharkiv National University
(Kharkiv, Ukraine) nanai@karazin.ua

EXISTENTIALIST DISCOURSE IN THE WORKS BY J.-M. G. LE CLEZIO

This article explores the presence of existentialist discourse in the literary works of Jean-Marie Gustave Le Clézio, situating his thought and idiomatic style in relation to the existentialist tradition represented by Jean-Paul Sartre, Albert Camus, and Simone de Beauvoir. While Le Clézio does not overtly identify with existentialist philosophy, his writings reflect a sustained engagement with key existential concerns – alienation, freedom, ethical responsibility, and the search for meaning in the modern world.

In the light of the present-day issues, the article acknowledges the relevance of a research focused on existentialism in general and Le Clézio's work in particular. An overview of existing researches (both by Ukrainian and foreign authors) points out a practical value of the literary analysis undertaken.

The main section of the article gives a condensed overview of the philosophical and literary existentialism, its historical background, as well as its core ideas and principles. Through a comparative lens, the article outlines then how Le Clézio is different from the paradigmatic figures of classical existentialism, such as Sartre, with his politically engaged literature, or Camus, with his absurd hero, as he turns his attention towards the ethics grounded in empathy, sensory perception, and receptivity to cultural otherness. Le Clézio's work, particularly from the 1980s onward, tends toward a lyrical and almost mystical tone that contrasts with the more philosophical or metaphorical narratives of his existentialist predecessors. Additionally, the article draws connections between Beauvoir's critique of the "serious man" and Le Clézio's portrayal of Western civilization. In doing so, the study positions Le Clézio not as a strict adherent to existentialism, but as a writer who extends existential concerns into new ethical and aesthetic territories shaped by postcolonial and ecological awareness. The article concludes by highlighting the value that Le Clézio's work offers to the existentialist literature, thematically enriching the legacy of its classic figures.

Key words: contemporary French literature, Le Clézio, discourse of existentialism, absurdism, freedom, authenticity, identity.

Постановка проблеми. У сучасному світі, який переживає часи невизначеності, нестабільності, руйнування традиційних систем продукування сенсів і перед яким гостро постають проблеми довілля, у філософському та літературному дискурсі неабиякої актуальності набувають екзистенційні питання людської свободи, відповідальності, ідентичності тощо. Ідеї екзистенціалізму як гуманітарного напрямку, що приділяє увагу людському існуванню в умовах відсутності сенсу та наголошує на необхідності жити автентично, надають підґрунтя для кращого розуміння загаданих проблем сучасності. Творчість французького письменника, лауреата Нобелівської премії, Жана-Марі Гюстава Ле Клезіо, який протягом довгого часу досліджує теми відчуження, пошуку себе та гармонійного співіснування з навколишнім світом, глибоко суголосна основним ідеям екзистенціалізму.

Незважаючи на філософську глибину творчості Ж.-М. Г. Ле Клезіо, у літературознавстві екзистенціалізм зазвичай не асоціюється з його ім'ям. Канон літературного екзистенціалізму утворюють насамперед такі відомі постаті, як Жан-Поль Сартр, Альбер Камю, Сімона де Бовуар. Натомість Ле Клезіо, для прози якого характерна ліричність та увага до зображення маргіналізованих особистостей і спільнот, пропонує екзистенціалізм іншого гатунку – такий, що ґрунтується не стільки на абстрактних метафізичних дилемах, скільки на безпосередньому досвіді культурного розриву, колоніальної травми й екологічної свідомості.

Аналіз досліджень. На сьогодні проведено чимало досліджень екзистенціалізму як філософського та літературного напрямку, зокрема таких, що стосуються його ключових представників. Про дихотомію свободи й відповідальності Сартра, про концепт абсурдності Камю, про зв'язок між екзистенцією та гендерними ролями в розумінні де Бовуар написано достатньо багато робіт. Наприклад, Джонатан Вебер (Weber, 2018) детально проаналізував етичні та практичні виміри екзистенціалізму, наголосивши на його цінності й актуальності в сучасному світі.

Творчості Ле Клезіо також присвячено багато робіт, зокрема й українських: Г. Каратєєва, наприклад, дослідила часові параметри розгортання концепту подорожі на матеріалі його творів (Каратєєва, 2014), а І. Кушнір проаналізувала проблему самореалізації та пошуку ідентичності в романі «Пустеля» (Кушнір, 2014). Проте літературознавчих розвідок, у яких би його твори розглядалися безпосередньо крізь призму екзистенціалізму, налічується небагато. Відзначимо Марину Салль,

яка проаналізувала особливості тематики творів Ле Клезіо, зокрема такі аспекти, як номадизм, концепт іншого та світ природи (Salles, 2006), а також Т'єррі Лежера, який розглянув творчість Ле Клезіо в контексті екзистенціалізму й постмодернізму (Léger, 1995). Це дозволяє стверджувати про доцільність нашого дослідження, присвяченого саме екзистенціальному виміру творів Ле Клезіо та покликаною розглянути його творчість як внесок у розвиток екзистенціалістської думки. Разом із тим ця робота передбачає більш широкий погляд на екзистенціалізм, що охоплює екологічну свідомість, культурну гібридність і духовний пошук.

Мета статті – дослідити, як саме у творчості Ж.-М. Г. Ле Клезіо втілюються та переосмислюються основні ідеї й поняття екзистенціалізму, як-от свобода, відчуженість, автентичність, пошук сенсу. Об'єктом дослідження є романи Ле Клезіо «Протокол» (Le Clézio, 1963), «Пустеля» (Le Clézio, 1980), «Золотошукач» (Le Clézio, 1985), «Онїча» (Le Clézio, 1991). Предмет дослідження – екзистенціалістські ідеї, мотиви й концепти в цих творах. Визначивши, у який спосіб ці ідеї проявляються у творчості Ле Клезіо, і порівнявши його бачення з канонічними працями таких представників екзистенціалізму, як Ж.-П. Сартр, А. Камю, С. де Бовуар, маємо на меті продемонструвати, чому творчість Ле Клезіо доцільно розглядати як продовження екзистенціалістської традиції на нових філософських і культурних теренах.

Виклад основного матеріалу. Екзистенціалізмом називають філософський і літературний напрям, який наголошує на індивідуальній свободі, виборі та пошуку сенсу в байдужому всесвіті. Згідно з відомою фразою Сартра про те, що «буття передує сутності», людина народжується без заздалегідь визначеної природи та має сама себе визначати власним вибором і діями. Така радикальна свобода передбачає повну відповідальність за своє життя та породжує тривогу. Абсурдність життя та відчуження є головними темами екзистенціалізму: буття у модерному світі здається абсурдним, позбавленим сенсу, сповненим тривогою та відчуженням у ворожому по відношенню до людини світі.

Екзистенціалісти критикують умовності, точніше прагнення їм відповідати. Для того щоб жити автентично, людина повинна відкинути нав'язані суспільством норми та мати сміливість зіткнутися з реальністю. Недобросовісність (фр. *mauvaise foi*), в екзистенційному розумінні, означає заперечення власної свободи: Ж.-П. Сартр наводить приклад офіціанта (Sartre, 1943: 94), який, на думку філософа, занадто завзято грає роль, відведену йому

соціумом, і не може або не хоче усвідомити власну свободу. Екзистенціалісти закликають людину прийняти тягар власної радикальної свободи й самотності замість того, щоб ховатися за умовностями й нормами. Так, С. де Бовуар, застосовує екзистенціалістську парадигму до розуміння гендеру: ідея про те, що «жінкою не народжуються, а стають» є прикладом того, як людина сама створює власну ідентичність.

Філософське підґрунтя екзистенціалізму було закладено ще в другій половині XIX ст. – початку XX ст. роботами таких філософів, як Серен К'єркегор (наголошення на суб'єктивності істини) і Фрідріх Ніцше (критика масової моралі). Сам екзистенціалізм виникає в період міжвоєнний, у 30-х роках XX ст., на тлі занепаду традиційних систем вірувань і наростаючого почуття відчуження в модерному світі. Він постає як філософія відчаю та емансипації. Після 1945 р. екзистенціалізм закладає основу для розуміння людини як істоти, що має повну свободу обирати свій шлях (Robinson, 2025). У межах екзистенціалізму формується два напрями: релігійний (до якого відносяться такі філософи, як Карл Ясперс, Габріель Марсель, Мартин Бубер) і атеїстичний (до нього відносяться Жан-Поль Сартр, Альбер Камю, Сімона де Бовуар). Констатуємо, що екзистенціалізм не становив єдиної системи та в баченні його різних представників нерідко можна побачити певні розбіжності. Незважаючи на це, простежується спільність їхніх поглядів щодо певних ключових ідей:

- людське буття передусь сутності, тобто людина не народжується з визначеною наперед метою чи природою, а має створювати їх через власний вибір і вчинки;

- людина завжди має свободу, але з цією свободою нерозривно пов'язані відповідальність і тривога вибору;

- автентичність означає життя відповідно до власних цінностей, а не прагнення відповідати соціальним нормам;

- відчуження, абсурдність і смерть є невід'ємними аспектами людського існування.

У філософській праці «Буття і ніщо» (Sartre, 1943) і романі «Нудота» (Sartre, 1938) Сартр досліджує відчуття тривоги, спричинене радикальною свободою. У філософському есе «Міф про Сізіфа» (Camus, 1942a) та романах «Сторонній» (Camus, 1942b) і «Чума» (Camus, 1947) Камю розповідає про зіткнення з абсурдністю життя, позбавленого метафізичної впевненості. У книзі «Друга стаття» (Beauvoir, 1949a) де Бовуар досліджує питання статі крізь призму екзистенціалізму та стверджує, що автентичність вимагає від

жінки подолання нав'язаних ролей. Таким чином, у романістиці, есеїстиці, драматургії цього періоду домінують екзистенційні мотиви бунту в байдужому світі, морального вибору в умовах абсурду. Навіть художній напрям нового роману, що виникає наприкінці 1950-х р. та характеризується фрагментованістю наративних структур, успадковує екзистенційні мотиви відчуженості та ізольованості. На такому літературному тлі виходить дебютний роман Жана-Марі Гюстава Ле Клезію. Критики того часу одразу відносять його до екзистенціалізму або навіть до нового роману (Moser, 2009). Сучасні дослідники підтверджують вплив цих течій на ранні твори письменника (Ousselin, 2009), але водночас констатують хибність такої категоризації Ле Клезію з огляду на еволюцію його літературного ідіостилу, особливо з кінця 1970-х.

Вплив екзистенціалізму дійсно простежується з ранніх етапів творчості Ле Клезію. У своєму дебютному романі «Протокол» він розповідає історію одинака Адама Полло, який стикається з наростаючим почуттям відчуженості. З огляду на образи й мотиви цей твір дійсно постає мало не хрестоматійним прикладом екзистенціалістського роману на кшталт «Нудоти» Сартра чи «Стороннього» Камю. Екзистенційна тривога є частою темою ранніх романів Ле Клезію: головні герої прагнуть свободи від інтелектуальної короткозорості західної цивілізації, але разом із тим переживають відчай і відчуження та зрештою залишаються на самоті.

Проте з кінця 1970-х творчість Ле Клезію зазнає трансформації: теми його творів стають набагато більш життєстверджуючими, автор присвячує себе оспівуванню життя, світу природи, єднання людей. Простежується перехід від зображення екзистенційної тривоги до оспівування людського прагнення повною мірою проживати життя (Ousselin, 2009). Концепти автентичності та солідарності дедалі частіше з'являються у творах Ле Клезію, його персонажі знаходять єднання з природою та родовим корінням. Таким чином, у романах другого періоду творчості екзистенційні пошуки перетворюються на прагнення культурної та духовної єдності.

Відомо, що Сартр був одним із кумирів для Ле Клезію та мав на його творчість чималий вплив (Salles, 2006). Так само, як і герої Сартра, персонажі Ле Клезію стикаються з радикальною свободою, прагнуть автентичності, відкидають нав'язані цивілізацією цінності. У його першому романі «Протокол» простежуються сартрівські образи (протагоніст, який переживає відчуження)

і мотиви (ізолюваність, пошук сенсу). Проте згодом стилі й акценти двох письменників розходяться: твори Сартра є здебільшого дидактичними й філософськими – п'єса «За зачиненими дверима» (Sartre, 1945), роман «Нудота» (Sartre, 1938), – тоді як проза Ле Клезіо стає більше імпресіоністичною та поетичною. Відрізняються самі постаті авторів: Сартр залишається політично активним, «ангажованим» письменником і людиною міста; Ле Клезіо, особливо в середньо-пізній період його творчості, надихається світом природи та культурами поза межами західної цивілізації. Таким чином, можна стверджувати, що Ле Клезіо успадковує від Сартра екзистенційні теми (свобода, ідентичність тощо), але по-іншому підходить до їхнього зображення: замість етично-філософський розмірковувань він зображує трансцендентний досвід.

Помітні також паралелі з творчістю Камю: у творах обох лауреатів Нобелівської премії присутні образи на межі між відчаєм і жагою до життя. Обидва автори зображують стійкість в абсурдному й байдужому світі (образ чуми в Камю, образ пустелі в Ле Клезіо) і моральний імператив жити незважаючи ні на що. Основна відмінність між Камю та Ле Клезіо вбачається в літературному стилі: для першого характерна економність («Сторонній») або алегоричність («Чума»), тоді як для другого – ліричність («Онїча») і містичність («Пустеля»). На відміну від персонажів Камю, герої Ле Клезіо скоріше не одинокі герої в абсурдному всесвіті, а радше шукачі міжкультурної мудрості. А втім констатуємо, що обом авторам чужий нігілізм: їхні герої хоч і відчують на собі тягар байдужого й жорстокого всесвіту, але все ж знаходять сенс – у людській солідарності, єднанні з природою тощо.

Як відомо, Сімона де Бовуар привнесла феміністичний вимір у філософію екзистенціалізму: згадаймо відому фразу про те, що «жінкою не народжуються, нею стають» у процесі адаптації до соціальних очікувань (Beauvoir, 1949a: 7). Питання гендерної ідентичності чи фемінізму не є темами творів Ле Клезіо: він не розмірковує

над ідентичністю як соціальним конструктом, як це робить де Бовуар, а радше звертає погляд на культурну й екологічну ідентичність. Разом із тим для обох авторів важливим є екзистенційне питання автентичності: міркування де Бовуар про «серйозну людину», яка ховається за фіксованими ролями (Beauvoir, 1949b), суголосні критиці Ле Клезіо на адресу західної ідентичності – бюрократичної, імперської, раціональної. Проте Ле Клезіо зазвичай розглядає ідентичність у постколоніальному та екологічному контексті, а не крізь призму етичних норм або критики патріархату. Таким чином, хоча і для де Бовуар, і для Ле Клезіо близька думка, що людина створює себе сама, у здебільшого духовно-ліричних історіях Ле Клезіо не знаходимо явної паралелі соціальним, гендерним і етичним питанням, про які пише де Бовуар.

Висновки. Хоча сам Ле Клезіо не відносить себе до літератури чи філософії екзистенціалізму та рідко в прямій формі оперує екзистенціалістською термінологією, у його творах простежується інтерес до екзистенційних понять відчуження, свободи, відповідальності та пошуку сенсу. Утім відзначено розбіжності в підходах до висвітлення цих понять. Там, де Сартр зображує екзистенційну свободу як тягар, Камю наголошує на бунті проти абсурду, а де Бовуар досліджує соціальні конструкти, Ле Клезіо пропонує більш ліричне, містичне й екологічне бачення екзистенційних питань. Для його персонажів трансцендентність часто проявляється не в бунтарстві, а в тиші та єднанні з природою, і він зображує форми автентичності, що втілюються через зв'язок із рідною землею та своїм родом. Поетичність його стилю контрастує з більш філософським, абстрактним, навіть політичним дискурсом Сартра, Камю й де Бовуар. Ле Клезіо зміщує акцент на маргіналізовані культури, екологічну свідомість і чуттєвий вимір буття та виводить екзистенціалізм за його європейські, раціоналістичні межі, продовжуючи та збагачуючи літературну спадщину канонічних постатей цього напрямку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Каратеева Г. Текстовий концепт-константа подорож: позиція мети (на матеріалі творів Ле Клезіо). *Наукові записки національного університету «Острозька академія». Серія Філологічна*, 2014. Вип. 48. С. 192–194. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2014_48_61 (дата звернення 11.05.2025).
2. Кушнір І. Роман Ж.-М. Г. Ле Клезіо «Пустеля»: проблема самореалізації та пошуку своєї ідентичності. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції. Філологічні науки*, 2014. Вип. 3. С. 31–35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Litpro_2014_3_11 (дата звернення: 08.05.2025).
3. Beauvoir S. de. *Le deuxième sexe, tome II : L'expérience vécue*. Paris : Gallimard, 1949a. 656 p.
4. Beauvoir S. de. *The Ethics of Ambiguity*. Translated from French by Bernard Frechtman. Citadel Press, 1949b. URL: <https://www.marxists.org/reference/subject/ethics/de-beauvoir/ambiguity/index.htm> (дата звернення: 10.05.2025).
5. Camus A. *La Peste*. Paris : Gallimard, 1947. 288 p.

6. Camus A. *Le mythe de Sisyphe*. Paris : Gallimard, 1942a. 192 p.
7. Camus A. *L'Étranger*. Paris : Gallimard, 1942b. 176 p.
8. Le Clézio J.-M. G. *Le Procès-verbal*. Paris : Gallimard, 1963. 256 p.
9. Le Clézio J.-M. G. *Désert*. Paris : Gallimard, 1980. 418 p.
10. Le Clézio J.-M. G. *Le Chercheur d'or*. Paris : Gallimard, 1985. 384 p.
11. Le Clézio J.-M. G. *Onitsha*. Paris : Gallimard, 1991. 304 p.
12. Léger T. *L'œuvre de Le Clézio face à l'existentialisme, au nouveau roman et au postmoderne*. Washington University, 1995. 266 p.
13. Moser K. Rending Moments of Material Ecstasy in the Meditative Essays of Two Nobel Laureates: Le Clezio and Camus. *Romance Notes*, 2009. Vol. 49, no. 1, pp. 13–21. URL: <https://www.jstor.org/stable/43801788> (дата звернення: 08.05.2025).
14. Ousselin E. 'Privileged Moments' in the Novels and Short Stories of J.M.G. Le Clézio: His Contemporary Development of a Traditional French Literary Device. *French Studies*, 2009. Vol. 63, no. 4, p. 494. DOI: <https://doi.org/10.1093/fs/knp180> (дата звернення: 08.05.2025).
15. Robinson C. et al. French literature. *Encyclopedia Britannica*, 2025. URL: <https://www.britannica.com/art/French-literature> (дата звернення: 08.05.2025).
16. Salles M. *Le Clézio : Notre contemporain*. Rennes : Presses universitaires de Rennes, 2006. 340 p.
17. Sartre J.-P. *Huis clos*. Paris : Gallimard, 1945. 192 p.
18. Sartre J.-P. *La Nausée*. Paris : Gallimard, 1938. 264 p.
19. Sartre J.-P. *L'être et le néant*. Paris : Gallimard, 1943, 684 p.
20. Webber J. *Rethinking Existentialism*. Oxford: Oxford University Press, 2018. 244 p.

REFERENCES

1. Karatieieva H. (2014) Tekstovyi kontsept-konstanta podorozh: pozytsiia mety (na materiali tvoriv Le Klezio) [The textual concept-constant journey: the position of the goal (based on the works of Le Clézio)] *Naukovi zapysky natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriiia Filolohichna – Scientific Notes of the National University of Ostroh Academy. Series Philological*. 48. 192–194. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuof_2014_48_61 (last accessed: 05/11/2025). [in Ukrainian].
2. Kushnir I. (2014) Roman Zh.-M. H. Le Klezio «Pustelia»: problema samorealizatsii ta poshuku svoiei identychnosti. [Novel of J.-M. G. Le Clezio “Desert”: the problem of self-fulfillment and search for one’s identity.] *Literaturnyi protses: metodolohiia, imena, tendentsii. Filolohichni nauky*. 3. 31–35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Litpro_2014_3_11 (last accessed: 05/08/2025). [in Ukrainian].
3. Beauvoir S. de. (1949a) *Le deuxième sexe, tome II : L'expérience vécue* [The Second Sex, tome II: Lived Experience]. Paris : Gallimard. 656 p. [in French].
4. Beauvoir S. de. (1949b) *The Ethics of Ambiguity*. Translated from French by Bernard Frechtman. Citadel Press. URL: <https://www.marxists.org/reference/subject/ethics/de-beauvoir/ambiguity/index.htm> (last accessed: 05/10/2025).
5. Camus A. (1947) *La Peste* [The Plague]. Paris : Gallimard. 288 p. [in French].
6. Camus A. (1942a) *Le mythe de Sisyphe* [The Myth of Sisyphus]. Paris : Gallimard. 192 p. [in French].
7. Camus A. (1942b) *L'Étranger* [The Stranger]. Paris : Gallimard. 176 p. [in French].
8. Le Clézio J.-M. G. (1963) *Le Procès-verbal* [The Interrogation]. Paris : Gallimard. 256 p. [in French].
9. Le Clézio J.-M. G. (1980) *Désert* [Desert]. Paris : Gallimard. 418 p. [in French].
10. Le Clézio J.-M. G. (1985) *Le Chercheur d'or* [The Prospector]. Paris : Gallimard. 384 p. [in French].
11. Le Clézio J.-M. G. (1991) *Onitsha* [Onitsha]. Paris : Gallimard. 304 p. [in French].
12. Léger T. (1995) *L'œuvre de Le Clézio face à l'existentialisme, au nouveau roman et au postmoderne* [The works of Le Clezio vs. existentialism, new novel and postmodernism]. Washington University. 266 p. [in French].
13. Moser K. (2009) Rending Moments of Material Ecstasy in the Meditative Essays of Two Nobel Laureates: Le Clezio and Camus. *Romance Notes*. 49. 1. 13–21. URL: <https://www.jstor.org/stable/43801788> (last accessed: 05/08/2025).
14. Ousselin E. (2009) 'Privileged Moments' in the Novels and Short Stories of J.M.G. Le Clézio: His Contemporary Development of a Traditional French Literary Device. *French Studies*. 63. 4. 494. DOI: <https://doi.org/10.1093/fs/knp180> (last accessed: 05/08/2025).
15. Robinson C. et al. (2025) French literature. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/art/French-literature> (last accessed: 05/08/2025).
16. Salles M. (2006) *Le Clézio : Notre contemporain* [Le Clezio: Our contemporary]. Rennes : Presses universitaires de Rennes. 340 p. [in French].
17. Sartre J.-P. (1945) *Huis clos* [No Exit]. Paris : Gallimard. 192 p. [in French].
18. Sartre J.-P. (1938) *La Nausée* [Nausea]. Paris : Gallimard. 264 p. [in French].
19. Sartre J.-P. (1943) *L'être et le néant* [Being and Nothingness]. Paris : Gallimard. 684 p. [in French].
20. Webber J. (2018) *Rethinking Existentialism*. Oxford: Oxford University Press. 244 p.